

Ленгер Я. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ» ТА «КОЛІЗІЯ»: АНАЛІЗ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЙ ПРАВОРОЗУМІННЯ

CATEGORIES „LEGAL CONFLICT” AND „CONFLICT”: AN ANALYSIS IN THE LIGHT OF THEORIES RIGHT UNDERSTANDING

Стаття присвячена з'ясуванню питань обґрунтування поняття конфлікту та колізії через призму основних теорій праворозуміння. На основі вказаного аналізу констатовано, що залежно від того, природне чи позитивне право є в пріоритеті, різними є трактування конфлікту та колізії та їхнього співвідношення один до одного.

Ключові слова: *теорії праворозуміння, позитивізм, протиріччя, конфлікт, правовий конфлікт, правова колізія.*

Стаття посвячена выясненню вопросов обоснования понятия конфликта и коллизии через призму основных теорий правопонимания. На основе указанного анализа констатировано, что в зависимости от того, естественное или позитивное право в приоритете, различаются трактовки конфликта и коллизии и их соотношение друг к другу.

Ключевые слова: *теории правопонимания, позитивизм, коллизия, конфликт, противоречие, правовой конфликт, правовая коллизия.*

The article is dedicated to the elucidation of the concept study of conflict and conflict through the prism of the basic theories of thinking. Based on the above assessment stated that depending on whether natural or positive law is a priority of the different treatment is conflict and conflict and their relationship to each other.

Key words: *theory, thinking, positivism, conflict, legal conflict.*

Актуальність. Для обґрунтування поняття конфлікту та колізії варто зупинитися на аналізі зазначених категорій через призму основних теорій праворозуміння. Пізнання та визначення специфіки вищевказаних явищ безпосередньо залежить від повного та правильного розуміння сутності права. Особливість такого полягає в плюралістичності поглядів. Представники різних теоретичних шкіл, спираючись на різноманітні методи пізнання, по-різному трактують існування, необхідність, наявність, передумови та взаємозв'язок елементів права загалом та його сутності. З розвитком юридичної науки виникають нові ідеї, розуміння, трактування, теорії, що значно збагачують останню. Наявність великої кількості обґрунтованих теорій призводить до конкурування та вишукування найбільш оптимальних моделей. Принцип верховенства права, що ґрунтується на недопущенні свавілля держави по відношенню до індивіда, визнанні права. спробуємо здійснити аналіз таких категорій як конфлікт та колізія через призму таких теорій, як-от: юридичний позитивізм, юснатуралізм (або природньо-правова теорія) та соціологічна концепція права.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Питанням ідеї виникнення права вже давно займалися дослідники, науковці, теоретики. Функціонування сучасного суспільства зумовлюється багатьма чинниками, визначення ролі та місця права в цьому ланцюжку хвилювало вчених давно. Основними теоретиками, що займалися розглядом проблеми основних теорій праворозуміння, з'ясування конфлікту та колізії, є Ю. Тихомиров, О. Скакун, Г. Мальцев, Н. Магузов, С. Алексєєв, С. Бобровник тощо. Загальнотеоретичним підґрунтям стали праці видатних мислителів – Арістотеля, Г. Гегеля, І. Канта, Т. Гоббса, Платона тощо.

Метою статті є з'ясування особливостей правових категорій конфлікту та колізії у поглядах представників різних теорій праворозуміння, виокремлення їхніх особливостей та визначення первинності та вторинності один до одного.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до позитивістської концепції праворозуміння [7, с. 112], право безпосередньо пов'язується з державою, визначаючи його як волю народу, що знайшла своє відображення в законах та інших правових актах країни. Водночас важливим моментом є забезпечення такого усіма видами державного впливу. Отже, право має специфічну форму відображення – джерело права, – є формально визначеним та гарантованим і водночас передає ціннісні орієнтири як особи, так і суспільства загалом. У позитивізмі характерним є поєднання суб'єктивного (правомочності конкретного суб'єкта, тобто права, що залежить від волі людини) та об'єктивного права (того, що надано суб'єктам без врахування їхньої волі), їх взаємозв'язок та співіснування. Тобто простежується протиріччя між правом у джерелах і правом суб'єкта. Такі протиріччя за своїм характером можна назвати конфліктом. Водночас результатом таких протиріч (конфліктів) є відсутність узгодженості в межах чинних правових порядків та норм, що встановлені державою. Такі мають характер колізії. Досягнути узгодженості між такими протиріччями позитивісти намагаються за допомогою різноманітних правових засобів та методів, що передбачені в законодавстві. Такі засоби є своєрідним механізмом усунення протиріч та їх прояву у вигляді колізії. Представники позитивістського підходу намагаються за допомогою такого правового механізму обґрунтувати правовий, а не нормативістський характер своєї теорії.

Оскільки творцем права є держава [1, с. 162], а його єдиним джерелом – нормативно-правовий акт, то верховенство права забезпечується верховенством закону. Ці поняття є тотожними. Значимість закону, як найвищого нормативно-правового акту, не враховується, бо прихильники вищевказаної теорії вважають, що будь-який акт, що врегульовує поведінку, є кращим за безлад [1, с. 163]. На думку позитивістів, конфлікт виникає між правом та законом, бо останній не може охопити всіх проявів права. Визнається існування несправедливих законів та суб'єкти, що їх приймають, можуть ними зловживати у власних інтересах.

Позитивісти визнають тільки існування права за умови заперечення будь-яких інших регуляторів поведінки суб'єктів, як-от моральні норми, традиції тощо [6, с. 23]. Вони визнають конфліктну природу суспільства. Тільки через категорію «конфлікт» можна відобразити справжню сутність правових процесів, їхню динаміку. Все вищенаведене зовсім не означає першість природного права над позитивним і навпаки.

За іншої теорії праворозуміння, юснатуралізму, норма позитивного права буде вважатись дійсною тільки у разі її відповідності природному праву. Варто зауважити, що жодна влада не визнає, що прийняті нею нормативно-правові акти посягають на певні природні права і свободи осіб. Природне право формується завдяки людині та загальним принципам моральності [1, с. 167]. В основу юснатуралізму покладено тільки права та свободи індивіда і зовсім не взято до уваги обов'язки останніх [5, с. 87]. Основна ідея полягає в необмеженні законодавством свободи людини. Інші соціальні регулятори поведінки до уваги не беруться. Юснатуралісти діють за принципом «дозволено все, що не заборонено законом». Обмежити людей може тільки закон. Хоча можливі випадки зловживання правом, що прямо в законі не заборонені. Саме тут і виникає конфлікт. Оскільки незрозуміло, яким чином ідеальне природне право, з якого позитивне право має брати приклад, ігнорує загальнолюдські моральні заборони. Відсутність балансу між індивідуальними та суспільними інтересами, стабільності державних та суспільних інститутів, принципів моралі у правотворчості та правозастосуванні, як цілком слушно зауважує Ю. Тихомиров, і призводить до конфлікту [7, с. 104], а відсутність такого балансу у правотворчості та правозастосуванні – до колізії.

Крім того, принцип формальної рівності, що сповідується юснатуралістами, призводить до виникнення протиріч, створюючи «боротьбу всіх проти всіх» [1, с. 171]. Немоżliве безконфліктне існування вищевказаного принципу з наявними юридичними привілеями, оскільки він сам сприяє нерівності людей. Звідси випливає, що рівноправність, на думку юснатуралістів, породжує конфліктність права.

Третім підходом є соціологічна юриспруденція, котра реальну сутність права вбачає в реальних суспільних відносинах, а зовсім не в нормі та природі людини [7, с. 67]. Право не обмежено моральним постулатом, недооцінюється нормативність, як якість права. У результаті виникає безліч можливостей його порушити. У людини відсутня модель реальної пове-

дінки, кожна дія підпадає під певні життєві ситуації. Результатом є наявність конфлікту, бо індивід завжди перебуває під примусом до здійснення правових діянь.

Отже, в результаті проведеного аналізу конфлікту та колізії через призму трьох основних теорій праворозуміння можна констатувати, що наявність конфлікту притаманна кожній із них. Залежно від того, позитивне чи природне право є пріоритетним, залежать причини виникнення конфлікту та колізії. За всіх трьох позицій право посилює конфліктність та одночасно є його регулятором. Колізія виступає різновидом конфлікту.

Крім того, з метою повнішого з'ясування категорій, що становлять предмет дослідження розділу, варто категорію конфлікту як правового феномену можна розглядати в рамках трьох напрямів дослідження суспільства та його узгоджених елементів: органічному, радикальному, комунікативному.

В органічній формі дослідження суспільство відображається як єдина ціла, узгоджена система [4, с. 54]. Тут майже відсутня категорія конфлікту. За радикальної форми дослідження категорія конфлікту домінує над іншими проявами, за комунікативного – категорія конфлікту розглядається на рівні макро– та мікрозв'язків між суб'єктами.

Правовий конфлікт та правове протиріччя були предметом дослідження теоретиків права, галузевих правників та науковців інших галузей знань. Специфічний характер має дослідження правового конфлікту та протиріччя у праві в діалектичній єдності їх змісту і форми як паралельних, з одного боку, та взаємопов'язаних форм існування суспільства та його суб'єктів, з іншого.

Колізія у праві, або ж протиріччя в праві, як донедавна називали деякі теоретики цю категорію, перебуває в тісному взаємозв'язку із правовим конфліктом [3, с. 56]. У позитивному чи негативному аспектах прояву такого варто детальніше зупинитися, оскільки дослідження колізії та низки пов'язаних із нею явищ є необхідним для комплексного вирішення поставленої проблеми.

Стосовно виникнення колізії як різновиду протиріччя та їх особливості доречно звернути увагу на ідеї Е. Шилза, котрий вважав, що асиміляцію членів суспільства в єдину компромісну систему, яка поширюється на весь соціум (сучасна система права), унеможливають протиріччя між членами центральної інституціональної та культурної систем і представниками регіонів (сучасна система взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування) [8, с. 344]. Отже, вбачається, що наявність колізій унеможливує вищезазначену єдність. Крім того, Е. Шилз зазначав, що для великих об'єднань людей, наприклад, держави, досягнути соціальної системи компромісу (механізму вирішення колізій) майже неможливо, у зв'язку із відсутністю достатніх комунікативних процесів між центром та периферією. Кожне суспільство (держава) – це центр та периферія (центральні органи влади та органи місцевого самоврядування) [8, с. 342]. Центр здійснює владу, а периферія утримує соціальні інститути, які виконують та видають розпорядження та поради на місцях. Взаємозв'язок між ними має кон-

фліктну сутність, ступінь розвитку якої залежить від характеру засобів, що спрямовані на єдність. На підставі співвідношення та взаємозв'язку центру та периферії Е. Шилз виділяє три типи систем:

– в перших центр керує периферією [8, с. 343]. Як правило, це суспільства з тоталітарним режимом, як приклад, радянська модель місцевого самоврядування.

– у других центр керує периферією, але надає їй у багатьох випадках можливість автономної поведінки [8, с. 343]. Це держави із радикально-демократичним режимом.

– у третіх центр співпрацює із периферією [8, с. 343]. Як правило, це сучасні правові держави з демократично-ліберальним чи демократично-консервативним режимами. Залежно від наявних особливостей, це прототипи романо-германської або англосаксонської системи місцевого самоврядування.

Автор схиляється до слухної думки Р. Дарендорфа, котрий вказує, що суспільство має два шляхи вирішення конфлікту та отримання певних позитивних чи негативних наслідків для себе. Зокрема, він зазначає, що те суспільство, яке здатне подолати конфлікт через його урегулювання, отримує контроль над ходом історії, а те, котре не використовує таку можливість, має історію за супротивника [2, с. 142].

Наступним явищем у суспільстві та праві, котре є важливим для з'ясування, є колізія. Часто в науці вживаються паралельно два терміни – «правова колізія» та «юридична колізія». Паралельне застосування таких термінів є доцільним.

Термін «правова» повніше відображає сутність явища правової сфери, термін «юридична» є доречним у разі здійснення акценту на формальних засадах виникнення колізії. Наприклад, вдосконалення законодавчої техніки для попередження та усунення колізій та прогалін.

Обґрунтувавши можливість паралельного застосування термінів «правова» та «юридична», розпочнемо аналіз основних понять правової колізії.

Під правовими колізіями розуміють розходження або протиріччя між окремими нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті самі або суміжні суспільні відносини, а також протиріччя, що виникають у процесі правозастосування та здійснюються компе-

тентними органами чи посадовими особами. Тобто правова колізія є різновидом протиріччя в суспільстві і має правове забарвлення, що відображає певне явище правової сфери. Можна вважати, що колізія є різновидом конфлікту.

Правові колізії заважають злагодженій роботі правової системи, нерідко завдаючи шкоди правам і свободам громадян, впливають на ефективність правового регулювання. Крім того, вони створюють незручності в правозастосовчій практиці, заважають використанню законодавства звичайними громадянами, породжують правовий нігілізм. Гегель відзначав, що виникнення колізій у застосуванні законів цілком необхідно, бо інакше ведення справи мало б механічний характер.

Висновки. Аналізуючи все вищевикладене, можна констатувати, що колізія – це явище, що носить двосторонній взаємопов'язаний характер, причини виникнення якого є суб'єктивно-об'єктивними, зачіпають інтереси суб'єктів соціуму та перешкоджають їм здійснювати свої пріоритети, відображають певні явища правової сфери у вигляді протиріч між різними нормами (правилами поведінки), що найчастіше містяться в різних нормативно-правових актах. Колізія та конфлікт є соціально-правовими явищами. Виникаючи в суспільстві як вид протиріччя, вони зачіпають інтереси індивідів та знаходять свій прояв у правовій сфері. Причини їх виникнення є як об'єктивними, так і суб'єктивними. Для конфлікту більш характерними є об'єктивні причини, внаслідок виникнення протиріч, а для колізії – як об'єктивні, так і суб'єктивні, тобто такі, що не залежать від волі людей та є невідворотними (тут більше простежується соціальний аспект колізії, динамічний розвиток суспільства та відносин, що потребують врегулювання правом) і такими, що цілком залежать від волі суб'єкту (найчастіше такі форми, як недосконалість законодавця та правовий нігілізм). Крім того, вони відображають за своїм змістом певні явища правової сфери, тобто знаходять своє вираження в праві. Конфлікт не потребує закріплення як такого, а колізія знаходить свій прояв через її закріплення у певній нормі, тобто правилі поведінки, котра, у свою чергу, виникає як суперечність між цими конкретними правилами. І колізія, і конфлікт є проявами соціальних протиріч.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобровник С. Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: [монографія] / С. Бобровник. – К. – Вид-во «Юридична думка». – 2011. – 384 с.
2. Дарендорф Р. Елементи теорії соціального конфлікту / Р. Дарендорф // Социс. – 1994. – № 5. – С. 142–147.
3. Денисенко В. Колізії правових актів і механізм їх розрешення (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія і історія права і держави; історія учень о праві і державстві» / В. Денисенко; Санкт-Петербурзький Державний Університет. – С.-Петербург. – 2004. – 218 с.
4. Карташов В. Правовий механізм розрешення колізій в сфері місцевого самоуправління : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. Карташов; ГОУ ВПО «Воронежський державний університет». – Воронеж. – 2008. – 241 с.
5. Майстренко О. Теоретико-правові аспекти колізій в законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. Майстренко; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К. – 2008. – 226 с.
6. Пашуканис Е. Общая теория права и марксизм. 3-е изд. / Е. Пашуканис. – М.: Изд-во Коммунистической Академии. – 1929. – 136 с.
7. Тихомиров Ю. Коллизионное право: [учеб. и науч.-практ. пособие] / Ю.Тихомиров. – М. – 2003. – 394 с.
8. Шилз Э. Общество и общества: макросоциологический подход / Э. Шилз // Американская социология. – М.: Прогресс. – 1972. – С. 341–359.